

G'AFUR G'ULOM QISSALARIDA XALQ OG'ZAKI IJODI VA XALQCHILLIK

Xolyorov Mirzabek

Qarshi Xalqaro Universiteti ijtimoiy gumanitar fanlar

kafedrasi asistent-o'qituvchisi.

[*mizabekxolyorov85@gmail.com*](mailto:mizabekxolyorov85@gmail.com)

Anotatsiya

O'Z: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi G'afur G'ulom hayot yo'lihamda qissalaridaifodalangan folklor namunalari, xalqchillikka xos holatlar haqida batafsil ma'lumotlar bayon etilib tahlil qilingan. Xusussan, yozuvchining "Tirilgan murda", "Yodgor" qissalari qahramonlarining ruhiy-psixologik holatlari haqida fikr-mulohazalar bayon etilgan.

RU: В данной статье представлены и проанализированы подробные сведения о фольклорных ситуациях и примеры фольклора, выраженные в рассказах народного писателя Узбекистана Гафура Гулома о моем жизненном пути. В частности, представлены мнения о душевном и психологическом состоянии героев повестей писателя «Воскресший труп» и «Ёдгор».

EN: This article presents and analyzes detailed information about folklore situations and examples of folklore expressed in the stories of the people's writer of Uzbekistan Gafur Gulom about my life path. In particular, opinions are presented on the mental and psychological state of the heroes of the writer's stories "The Resurrected Corpse" and "Yodgor".

Kalit so'zlar: Adib, G'afur G'ulom, hayot yo'li, Ijod, She'riyat, Badiiy asar, Qissa, Folklor, Xalq og'zaki ijodi, "Netay", "Tirilgan murda", "Yodgor" qissalari, Obraz, insonparvarlik, Ayol obrazi.

G'afur G'ulom o'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri. Ittifoq Davlat va Lenin mukofotlarining laureati, davlat arbobi. Yozuvchi bolalik chog'laridan juda ko'p qiyinchiliklarga uchradi. Ayni to'qqiz yoshida otasidan yetim qolgan G'afur avval eski maktabda, keyinchalik rus-tuzem maktabida tahsil oldi. G'afur G'ulom Oktabr to'ntarishidan keyingi yillarda muallimlar tayyorlov kursini bitirib, "yangi usul"dagi maktablarda o'qituvchilik qildi. 1923-yildan bolalar uyida mudir va tarbiyachi, so'ng "Kambag'al dehqon", "Qizil O'zbekiston", "Sharq haqiqati" ro'znomalarining muharririyatlarida ishladi. Ro'znoma uning uchun dorilfunun rolini o'ynadi. G'afur G'ulomning mamlakatni himoya qilish haqidagi tantanavor qasidalari, o'tmish sarqitlarini qoralovchi hajviy she'rlari va xalqning kundalik ijodiy mehnatini

olqishlovchi asarlaridan jamlangan “Dinamo” va “Tirik qo‘shiqlar” nomli dastlabki she‘riy to‘plamlari 1931-1932 yillarda chop etildi. Shoir liro-epik janrlarida (1930-1935) “Ko‘kan” poemasini, “To‘y”, “Ikki vasiqa” balladalarini yaratdi. Yozuvchi sifatida ham bir qadar salmoqli qissalari bilan o‘zbek adabiyotini boyitdi. Xususan 30-yillarda G‘afur G‘ulom hikoya, ocherk, felyetonlar qatori “Netay”, “Yodgor”, “Tirilgan murda” kabi qissalarini ham yaratdi.

Qissalaridagi turmush manzalari xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liq ya‘ni folklor an‘analar mavjud. Chunonchi G‘.G‘ulomning “Tirilgan murda” qissasi qahramoni Andijonning Yorboshi qishlog‘ida yashagan, o‘z yalqovligi bilan dong chiqargan Mamajondir. Qissada hayotiy faktlar asos qilib olinsa-da, yozuvchi ko‘proq folklor motivlariga tayanadi. Inson tabiatidagi nuqsonlarni hajv qiluvchi mashhur “Ming bir kecha” (“Alif Laylo va Laylo”) kitobidagi Abutanbal haqidagi ertak¹dan unumli foydalangan G‘afur G‘ulom yaxshi turmush haqidagi inson mehnati va insonparvarlik bilan bog‘liq kontseptsiyasini qissada ham ifoda etgan. G‘afur G‘ulom Sidqiy Xondayliqiyning forscha nusxasidan, Ahror Mahzumning arabchadan qilgan tarjimalari yoxud asl nusxadan foydalanganligini taxmin qilish mumkin. Chunki qissa yozilgan vaqtda M.Sale tomonidan rus tiliga qilingan tarjima (1929-1939) to‘la nashr etilmagan, arabshunos olimlar Solih Mutallibov, Abdufattoh Rasulov, Ubaydulla Karimov va boshqalar tomonidan “Buloq bosmasi” asosidagi arabcha asl nusxadan qilingan tarjima (1959-1963) hali amalga oshirilmagan edi. Mamajon “Abutanbalni ham bir cho‘qishda qochiradigan” yalqov va dangasa kishining timsolidir. Undagi tanballik ijtimoiy muhit tufayli kelib chiqqan. Chunki farzandini yer-u ko‘kka ishonmagan ota o‘z vafotigacha o‘g‘lining biror kasbni egallashi, mehnat qilishiga yo‘l ochmaydi. Otasi olamdan o‘tgach esa, g‘o‘r Mamajon qattiq qiynalib, real hayot bilan ro‘baro‘ keladi. Mamajonga ota qadrdoni bo‘lgan chollarning nasihatlarini ta‘sir qilmay, meros hosil, yarim tanob yer, yarim buzilgan qo‘rg‘onchani ham qo‘ldan chiqarib, qishloq choyxonasi, mozar dahmasi, Mirjalol quruq xonadonida xor-u zorlikda umr kechiradi. Bir qarashda uni odamlar tamomila unitib qo‘yishmaganday, qo‘shni oshi chiqarishdan tortib, nasihatlargacha qilishgan, astoydil achinishganday tuyuladi. Biroq achinish bilangina inson hayotda o‘z o‘rnini topib ketishi amrimaholdir. O‘z heshlaridan tortib, samavarchi-yu boygacha nimaningdir evaziga unga “saxovat” ko‘rsatishadi. Bu munosabatlarda insoniy samimiyat, bag‘rikenglik unchalik yetishmaydi. Mamajon esa taqdir odami. “Qanday qilay, shunday teskari dunyo ekan, ko‘nikib ketarman”, - deb taqdiridan rozi bo‘lib yuraveradi. Biroq u bir kun kelib “peshonasi ochilib” ketishidan tamomila noumid ham emas. Folklor asarlaridagi tipologik qahramonlarga o‘xshab, omadi yurishib ketishini orzu qiladi. Lekin u madadni sehrlil kuchlardan olmay, oddiy insoniy kuchlar va ijtimoiy adolat

¹ Минг бир кеча. Араб эртаклари. 8 томлик. 4 т. –Т: Ўзадабийнашр, 1961 –Б. 88- 111

Mamajonning mudroq vijdoni va passiv psixologiyasini uyg'ota boshlaydi. Undagi ma'naviy mayiblik illatining barham topishi inson va jamiyat muammosiga bog'lab talqin qilinadi. Bizningcha, Mamajonning mehribon bir umr yo'ldoshini orzu qilishi uning aynan mehrga tashna qalbi bilan bog'liq. Uning shirin xayollari bilan hayotning bog'lanishiga ham adabiyotshunoslikda talqin qilinganiday qandaydir tuzum sababchi emas. Sattorqul akaning hech qanday ta'magirliksiz ko'rsatgan saxovati, uni o'z oilasi a'zosiday qarab mehr-muruvvat ko'rsatganidan keyin insoniy haroratni sezgan, bundan qoniqish hosil qilgan Mamajon umrida ilk bor orom olib uxlaydi. Kamchilik- nuqsonlarining do'stona kechirilishi, o'zligini anglashga imkon berilishi, savodini chiqarishga yo'naltirilishi Mamajonni «juda ham jo'n odam emas» ligini anglashga yordam beradi. Hatto tanqidlarda ham qandaydir samimiyat borligini tushuna boshlagan Mamajon hashar yo'li bilan uylik bo'lganida, qalbida muhabbat kurtak ochib oila qurganida atrofida mehrlil, saxovatli, samimiy, bag'ri keng insonlar borligini yurak-yurakdan his etadi. Muhit "murda" ga aylantirgan kishining tirilishiga, qalbi uyg'onib tafakkuri o'sishiga, o'z jamoasi-yu, davlat manfaatlarini o'ylaydigan insonga aylanishiga dastavval insonga bo'lgan samimiy munosabat sababchi bo'lsa, ikkinchidan iqtisodiy manfaatdorlik qahramonning o'zgarishida muhim omil vazifasini o'taydi. Sharoit va munosabatlarning o'zgarishi, inson xarakterining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Uning "ko'ngli suv ichgan" qizning ismi Qumri deb nomlanishi ham tasodifiy emas. Bu hol nosir bezorlikka, mehrga alohida e'tibor qaratayotganligini ko'rsatadi. Demak, muallif "Tirilgan murda" asarida ham insonparvarlik aqidasida sobitligini tasdiq etgan. G'afur G'ulomning "Yodgor" qissasida o'zbek xalqining nomus uchun yashashidek milliy belgisi yorqin o'z ifodasini topgan. Yozuvchi bu gal ham gumanizm masalasiga diqqat qaratadi. Ota istagi yo'lida, oila sha'ni uchun qayg'urgan Mehri jaholat oldida ojiz va betadbir bo'lib qoladi. U o'z sevgan yigiti va samimiy muhabbatining totli damlaridan nishona bo'lgan Yodgorni qovushmoqlikka bo'lgan katta g'ov deb bilib, noilojlikdan o'ylab topgan yolg'oni tufayli umr bo'yi vijdon azobida qiynaladi. Begonaning qo'liga g'ayritabiiy va latifanoma tashlab ketilgan farzandining noma'lum taqdiri to'g'risida tortgan tashvishlari o'z kuchini ko'rsatib, ruhiy iztiroblar uni kasalmand qilib qo'yadi. Yodgor-ramziy nom, poetik vosita. Uning hayoti va xatti-harakatini ko'rsatish yozuvchining bosh maqsadi ham emas. Asarda insoniy munosabatlar va qahramonlar ma'naviy-ruhiy olamini ko'rsatishda, xarakterlar rivojini ta'minlashda mazkur vosita muhim rol o'ynaydi. Mehrining onasi qizining sevgan yigiti bilan munosabatlarini yoqlasa-da, biroq eriga qarshi bora olmaydi. Jo'raning onasi ham nomus kishisi bo'lib, o'g'lini «yetti nomusimni yerga bukding», - deb yozg'irishi shundan. Saodatning onasi esa Jo'rani "beboshvoq"qa chiqarar ekan, gulday qizini unga berishni o'z sha'niga nomunosib deb biladi. Kampirning "tinkasini quritgan" Jo'raning bolajonligi sal o'tmay begunoh go'dakka nisbatan butun oilada mehr-shafqat uyg'otadi. Kampir

Yodgorni o‘z farzandlari qatori sevib, ardoqlab tarbiyalaydi, unda o‘g‘liga o‘xshash ko‘p jihatlarni kashf qiladi. Shu bolada o‘g‘lini ko‘rganday, hidini dumog‘ida his etganday bo‘ladi. Saodat ham bolaga alohida mehr bilan qarab, uning Yodgorga bo‘lgan teran, samimiy muhabbati, mehribonchiligi o‘zbekona bolajonlilikning, insonparvarlikning yorqin nishonalaridir. Ayni paytda bunday insoniy tuyg‘ular yosh qalblar intilishlarini tushunmagan johil otaga nisbatan achinish va g‘azab tuyg‘usini ham kuchaytiradi. Yosh go‘dakning sarson bo‘lishida asarning oxirigacha Mehrining xatti-harakatlarini, intilishlarini ayblagan kitobxon qissaning so‘ngiga kelib unga bo‘lgan munosabatlarini o‘zgartiradi. Jo‘raga qo‘shilib kitobxonning qalbida ham mehr-shafqat, kechirimlilik tuyg‘ulari bo‘y ko‘rsatadi. Qissada Jo‘ra kechinmalari orqali o‘z fikr-o‘ylarini ifoda etgan G‘afur G‘ulom lirik chekinish qilib, o‘z onasiga bo‘lgan mehr-ardog‘ini ifoda etadi: “Ey, meni bag‘ring bilan parvarish qilgan ona, ey, menga borlig‘ingni bergan ona, ey, mening tarbiyam uchun ko‘z yummasdan hulkarlar ko‘zlaringga cho‘kkan ona. Ey, qora kechalarning zulmati baxtiga cho‘kkan ona, ey, yorug‘ kunlarning saodati kelajagingga qo‘ngan ona! Dunyoda onadan ortiq kim mehribon? Haligacha beshik tepasida kuylagan allalaringga baravar she‘r yoza olmadim. Haligacha mendan chiqqan kichik isitma uchun tortgan qayg‘ularingga teng qayg‘u his qila olmadim”² Anglashiladiki, adabiyotshunoslikda talqin qilib kelinganiday, Mehri bevafo ona obrazi emas. U nomusni o‘ylaydigan, xatolari uchun iztirob chekadigan, o‘z-o‘zini kechirmay ruhan qiynaladigan, yurak “sir”larini eridan ham pinhon tutib, uni ayaydigan, shafqat va marhamatga loyiq ayol obrazidir. Farzandini bag‘rida parvarish qila olmagan, unga butun borlig‘ini baxshida etib, tunlari bedor allalar ayta olmagan ekan, bu uchun uning baxtiga chang solgan ota tabiatidagi ma‘rifatsizlikni, jaholatni aybsitish o‘rinli bo‘lar edi. Hayot haqiqatini milliy jozibasi bilan bera olishda G‘afur G‘ulomga Sharq adabiyotiga xos rivoyatchilik usullari, voqea tuzish yo‘llaridan ijodiy foydalanish nihoyatda qo‘l kelgan. Qissaning kompozitsion qurilishi, syujetning rivojlanish usuli, qoliplash san‘atidan foydalanish, epistolyar janrga murojaat etish badiiyatda yaqqol ko‘zga tashlanib turadi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, G‘afur G‘ulom umrining oxiriga qadar salmoqli ijod etdi, mehnat qildi. Badiiy asarlar bilan bir qatorda ko‘plab ilmiy maqolalar yozdi, tarjimalar qildi. O‘zining asarlari ham o‘nlab tillarga o‘girildi. 60 yillik yubileyi munosabati bilan unga “O‘zbekiston xalq shoiri” faxriy unvoni berildi. G‘afur G‘ulomning juda ko‘p asarlari qardosh xalqlar, Osiyo va Yevropa tillariga tarjima qilingan. O‘zbek adabiyotining otashin jarchisi, ulkan so‘z san‘atkori G‘afur G‘ulom milliy adabiyotimizning rivojiga katta hissa qo‘shgan adibdir.

² Гафур Ғулум. Мукамал асарлар тўплами. 12 томлик. – Т : Фан, 1986-1989

Foydalanilgan adabiyotlar va internet saytlari:

1. Мамажонов С. Услуб жилолари. – Т: Адабиёт ва санъат, 1972
2. Матёкубова Т. Гафур Гулом бадиияти. – Т: Фан ва технология, 2006
3. Назаров Б. Гафур Гулом олами. – Т: Фан, 2004.
4. Гафур Гулом. Мукамал асарлар тўплами. 12 томлик. – Т : Фан, 1986-1989
5. Гафур Гулом замондошлари хотирасида. – Т: Гафур Гулом номидаги нашриёт -матбаа ижодий уйи, 2003
6. Минг бир кеча. Араб эртаклари. 8 томлик. 4 т. –Т: Ўздабийнашр, 1961

<http://ziyonet.uz>

<http://ziyo.edu.uz>

<http://ziyo.edu.uz>